



# Circular nº 7

Setembre 2003  
**Amics de Besalú i el seu comtat**

## EDITORIAL

A finals d'agost organitzarem una visita al monestir de Poblet com a primera part del cicle "Rutes del Cister". Excepcionalment, per ser *Amics de Besalú* els visitants, ens va fer de guia l'entranyable pare Agustí Altisent, historiador de Poblet. Tant interessant va ser la visita com els comentaris de l'erudit cistercenc. A més, ens va prometre la seva valuosa col·laboració amb treballs inèdits d'ell. Va ser una visita íntima i estimable.

Durant l'octubre celebrarem el quaranta cinquè aniversari de la fundació de la nostra associació. Un dels actes d'aquest aniversari serà la presentació del primer volum de les comunicacions de la IX Assemblea d'Estudis que tingué lloc a Camprodon el setembre de 2002.

La Celebració dels 45 anys és un esdeveniment important per dos motius: per la seva pervivència de gairebé mig segle, i per ser una de les entitats pioneres a la Catalunya de després de la guerra civil, amb presidents il·lustres.

Quan a la presentació del nou llibre, ens honora haver arribat a celebrar la novena Assemblea, amb la publicació dels llibres de cadascuna, que són consultats i esmentats en la major part de les bibliografies dels llibres d'història de l'art, no només a Catalunya sinó també a la resta de la Península i a l'estranger. Ens en podem doncs felicitar.

## LLIBRES

Títol: “La creació d’un estat feudal. L’Alta edat Mitjana “ (segles XI-XIII)

Autor: Joan Capmàs i Montaner, llicenciat en Filosofia, catedràtic d’Institut i professor del Cap IEC. de la Universitat de Barcelona, i autor d’altres llibres.

Pàg.: 95, amb profusió de petites fotografies amb peus de foto interessants, amb arbres genealògics i petits plànols, etc.

Aquest llibre presenta una visió panoràmica de l’evolució històrica de Catalunya des del segle XI fins al 1276, any de la mort de Jaume I el Conqueridor.

El creixement demogràfic, el procés de feudalització, la formació de la Corona d’Aragó i l’inici de l’expansió territorial són els principals aspectes que vertebreren aquesta evolució.

Està distribuït amb un pròleg en el qual dóna una visió general del món feudal. El primer capítol tracta del creixement demogràfic i econòmic (950-1050). El segon és el procés de feudalització. El tercer capítol tracta sobre el feudalisme i l’estat feudal català. En el quart explica l’expansió territorial. En el cinquè ens parla d’esdeveniments del temps de Jaume I (1213-1276). Acaba amb l’epíleg. Es pregunta: Catalunya, Estat Nació?

Tanca el llibre amb un interessant vocabulari, un índex alfabètic i la bibliografia. És un petit llibre, amable, de fàcil lectura, però amb un coneixement profund i seriós del tema que tracta.

A.N.M.

## LES ASSEMBLEES D'ESTUDIS

Les Assemblees d'Estudis varen sorgir com una expansió de l'activitat cultural d'*Amics de Besalú i el seu Comtat* i per assolir, ja, una capacitat de convocatòria a la qual responguessin els estudiosos.

D'antuvi, es tractà de fomentar la investigació de qualsevol de les disciplines referides a Besalú i a l'àmbit del seu antic comtat, tant a nivell d'aportacions dels erudits com de publicació de llurs treballs a fi de reunir un "corpus documental" que reflectís els punts de vista i la temàtica d'interès actual.

El Sr. Eduard de Balle, marquès de Vallgornera, en va ser l'iniciador i des de llavors el seu president permanent, seguit amb entusiasme pels membres directius. Vàrem ser sorpresos per l'èxit i l'interès desvetllat arreu de Catalunya, de la resta de la Península i de França, i admetérem ponències en els tres idiomes.

El criteri de celebrar-les de forma itinerant, dins l'àmbit de l'antic comtat és per remarcar en cada lloc el que li és propi, dins la unitat del territori que formà, a l'època medieval, un comtat independent.

La publicació de les actes de cada assemblea en sengles volums, es deu a l'esforç de l'associació i al suport preferent del "Patronat Francesc Eiximenis" de la Diputació de Girona, del qual *Amics de Besalú* n'és membre, i que depèn del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya.

I<sup>a</sup> Assemblea d'Estudis a Besalú – 1968 –

Va coincidir amb el Xè aniversari de la fundació d'*Amics de Besalú*. Les comunicacions van ser presentades a l'església de Sant Vicenç i fou presidida pel Director General de Turisme, Sr. Martínez Rodríguez-Acosta que es desplaçà expressament des de Madrid. La sessió científica va estar presidida pel prestigiós arqueòleg Dr. Lluís Pericot i per l'historiador Dr. Sobrequés i Vidal. El dinar es va celebrar a l'absis de Santa Maria.

II<sup>a</sup> Assemblea d'Estudis a Olot – 1970 –

El motiu de la celebració a Olot va ser el 1100 aniversari de la dotació d'aquesta ciutat pel rei Carles el Calb. Presidí la sessió el Dr. Junyent, eminent historiador i Director del Museu Episcopal de Vic, i M. Guiter de la Universitat de Tolosa. Entre altres hi assistiren M. Ponsic i M. Delcor historiadors del Departament dels Pirineus Orientals. La cloenda va ser a la casa del marquès de Vallgornera.

III<sup>a</sup> Assemblea d'Estudis a Banyoles – 1973 –

Hi va col·laborar el Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles. Presidí l'acte M. Pierre Ponsic, Director de Belles Arts dels Pirineus Orientals. El dinar de germanor es va celebrar en els claustres del monestir.

IV<sup>a</sup> Assemblea d'Estudis a Camprodon – 1980 –

La sessió científica es féu a Sant Pere de Camprodon i fou presidida pel Dr. Aragó Cabanyes, vicerrector de l'Arxiu de la Corona d'Aragó. Hi assistiren M. Guiter, M. Pierre Ponsic i el diputat Ernest Lluc. El dinar es féu a Molló.

V<sup>a</sup> Assemblea d'Estudis a Besalú – 1983 –

Se celebrà altre cop a Besalú per coincidir amb el 25è aniversari de la fundació de la nostra entitat d'*Amics de Besalú i el seu Comtat*. La sessió científica tingué lloc a la Sala Gòtica de la Cúria Reial. Fou presidida pel Sr. Jaume Butinyà, president del Centre

d'Estudis Comarcals de Banyoles, pel Sr. Manel Grau i Montserrat i la Sra. Sara Cunchillos de l'Arxiu de la Corona d'Aragó. El dinar es féu en el restaurant de la Cúria Reial.

VI<sup>a</sup> Assemblea d'Estudis a Sant Joan les Fonts – 1988 –

La sessió científica es va dur a terme a l'església prioral de Sant Joan les Fonts i fou presidida per la Sra. Mercè Costa, exdirectora de l'Arxiu de la Corona d'Aragó.

VII<sup>a</sup> Assemblea d'Estudis a Sant Llorenç de Cerdans – 1991 –

Presidí l'acte el Sr. Jordi Costa i Costa, professor i eminent lingüista rossellonès. El dinar es feu a Sant Llorenç de Cerdans. Va ser una sessió bilingüe.

VIII<sup>a</sup> Assemblea d'Estudis a Ripoll – 1996 –

Fou presidida aquesta Assemblea pel Mn. Antoni Pladevall, membre de la Reial Acadèmia de les Bones Lletres de Barcelona i prolífic autor i historiador. L'acompanyaven el professor de la universitat Pompeu Fabra, Dr. Salrach i el també membre de la Reial Acadèmia, Dr. Cabestany. El dinar es feu a la Solana de Ter i es clausurà l'acte amb una ofrena floral a la tomba de Guifré el Pilós.

IX<sup>a</sup> Assemblea d'Estudis a Camprodon – 2002 –

Per segona vegada se celebrà l'Assemblea a Camprodon en el marc incomparable de l'església monacal de Sant Pere. Havia de presidir-la el Dr. Joan Cabastany i Poch i fer la cloenda, a Besalú, el Dr. Anscari Mundó, però per motius de salut del primer, l'obertura també fou feta pel Dr. Mundó. El dinar es va fer en un cèntric hotel de Camprodon.

## COL·LABORACIONS

### EL CASC URBÀ A BESALÚ. SEGLES X-XIV

Besalú ha estat des dels temps més reculats un lloc estratègic, un indret de passadís i una cruïlla de camins.

Era lloc estratègic al estar situat sobre un turó elevat a 100m. sobre l'aiguabarreig del riu Fluvià amb la riera Capellades.

Era lloc de passadís al estar situat entre els plans empordanesos i les valls de l'interior, Osona, Ripoll i Cerdanya.

Era lloc de cruïlla de camins des de l'època romana. Ací s'ajuntaven les vies secundàries que venien de Gerunda i de Juncaria (Girona i Figueres) per seguir unides cap a ponent vers Ausa (Vic) i la Ceretania (Cerdanya).

Cal suposar que el bell cim del turó de Bisuldunum (Besalú) s'erigís un petit poblat ibèric, emmurallat, protegit, amb visibilitat i amb aigua a l'abast. Durant la dominació romana, degué ser un "castrum" avançat d'on sortien les expedicions contra les tribus rebels de l'interior, i degué fortificar-se en el període visigòtic, havent-hi un "oratorium" extramurs, en la part ponentina del recinte: Sant Vicenç.

Passat l'efímer període sarraí, es constituí el pagus carolingi. Quan en el segle X s'independitzaven els comtats catalans de la tutela carolíngia, Besalú es constituí en un comtat autòcton amb els seus comtes. A conseqüència d'això la demografia augmentà a redós del clos emmurallat. Al llarg d'aquest segle es varen bastir les primeres muralles que emmarcaren tan sols el perímetre del turó, inclòs el castell i cases disperses del servents. En ple segle IX a l'augmentar la demografia atreta per la capitalitat del comtat i per l'efímera seu episcopal, aquest clos s'eixamplà per la part de llevant.

La part religiosa de Besalú és prou interessant; quatre esglésies sota l'advocació a Santa Maria, dues canòniques (una aquisgranesa i l'altra agustina), un monestir benedictí, una capella sota l'advocació a Sant Jaume (avui de Santa Fe), Sant Vicenç, que ja existia en època visigòtica, una església sota el patronatge de Sant Miquel i una última, Sant Genis, en el burg de Bell-lloc.<sup>1</sup>

Aquesta diversificació d'advocacions i d'esglésies ha fet que molts dels historiadors d'aquesta vila s'hagin fet un garbuix, el qual mirarem d'aclarir.

A l'any 997, el comte Miró Bonfill, alhora bisbe de Girona, home d'empenta i profundament pietós, i oncle de Tallaferro, fundà el monestir benedictí de Sant Pere i una canònica aquisgranesa (o catedralícia, pensant en un futur bisbat) situada en l'església de Sant Miquel i Sant Genis, com hem dit en el burg de Bell-lloc que estava construït a extramurs del recinte del castell (per l'indret de can Xiques) i per la part nord del mateix. En aquesta darrera fundació atorgà als canonges els delmes de la parròquia de Sant Vicenç.

A mitjans segle XI es creà el raval de Capellada, més a l'est del recinte comtal, en el qual s'erigia una nova església sota l'advocació de Santa Maria, on es trasllada la canònica abans esmentada.

En voler-se instaurar una nova canònica, reformada, agustina, dintre del recinte fortificat, hi van haver freqüents desavinences entre els nou vinguts i la primitiva canònica, imposant-se a l'any 1084 la reformada, que va dependre de Sant Ruf d'Avinyó; l'antiga va desaparèixer.

El 1137, en el castell, el qual tenia un oratori sota l'advocació de Maria, es va fer una església romànica del primer període que també fou dedicada a Maria, en la qual passaren a residir els canonges.

Un extens raval va créixer al voltant de la parroquial de Sant Vicenç, creant-se un camí entre aquest raval i el mur de ponent del castell (avui carrer de l'abat Safont i carrer Nou). Un altre raval va créixer entre el pont vell i els murs de la fortalesa, l'anomenat del pont Vell. A la confluència d'ambdós carrers es formà la plaça del mercat, el Mercadal i entre el burg de Bell-lloc i el raval de Sant Vicenç hi havia un portal.

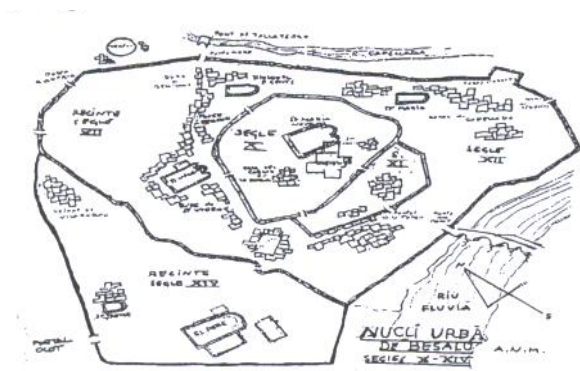
El segle XII es un moment estel·lar pels estadants de Besalú. En primer lloc foren bastides les muralles d'un nou clos que va incloure els burgs de Bell-lloc i de Capellada, el raval de Sant Vicenç i tot el veïnat del Pont, on es va establir una comunitat jueva.

En segon lloc es van construir la nova basílica de Sant Pere, l'actual Sant Vicenç, i sobre l'església de Santa Maria del castell, s'erigí la de Santa Maria Nova, les restes de la qual encara estan en peu.

En tercer lloc, es va construir el magnífic pont sobre el Fluvià, sobre les restes del primitiu romà més senzill. Encara quedaven extramurs el monestir de Sant Pere i dos petits ravals on s'havien establert la major part dels artesans de la vila, els de Vilarobau i els de l'església de Sant Jaume, ara Santa Fe, construïts amb el consentiment del rei Alfons I.

En ple segle XIV i sota la tutela del rei Pere III es va construir l'últim tram de muralla, que incloïa aquests últims ravals i tot el monestir i llurs dependències.

Les portes que sortien dels diferents trams de muralla eren els següents: entre el clos emmurallat del segle X i el XI existia el portal de la Força, nom que també pren el que hi havia entre el clos del segle XI i el del XII. En la part N.E. hi havia la porta Nord que tenia sortida per passar el pont situat sobre el Capellada, el qual fou construït pel comte Tallaferra als inicis del segle XI aquest pont menava als camins que duïen a l'Empordà, a Lligordà i a Beuda. El comte en cobrava el peatge.



Més al nord hi havia la porta Aquària per on entraven les aigües de la vila, i que menava el camí de Palera al N.O. s'obria la porta de Potagueres o Ganganell, que sortia cap a Sant Jaume de Llierca i Olot. En front del pont Nou hi havia la porta del Pont, camí que duïa a Banyoles, Bàscara i Girona. Entre el Mercadal i el monestir de Sant Pere s'obria un portal, que unia el recinte del segle XII amb el del XIV. I,

com ja hem esmentat, entre el burg de Bell-lloc i el veïnat de Sant Vicenç s'obria una porta que els separava.

A "grosso modo" aquesta va ser l'evolució urbana de Besalú entre els segles X i XIV.

A. N. M.

1.- Encara cal esmentar Sant Julià, església annexa a l'antic hospital.

## FITXA ROMÀNICA

### EL TIMPÀ DE SANTA MARIA DE BESALÚ<sup>1</sup>

Aquest timpà de Santa Maria constitueix una fita important dintre de l'escultura medieval catalana, per ésser el primer timpà esculpit en un sol bloc en tot l'occident europeu. Actualment pertany a la col·lecció Gòdia i està aparedat a la façana de ponent del conventet de Pedralbes.

L'art romànic té com a norma la concentració de l'escultura arquitectònica als llocs de treball – capitells, arquivoltes, llindes, mènsules, sòcols, bases, pilars bancals ...- No obstant, el timpà, que és l'espai comprès entre l'intradòs de l'arc de descàrrega i l'extradòs de la llinda, contradiu el principi d'aquesta norma.

L'origen del timpà esculpit s'introduí per un camí accidental i seguí una evolució lenta. A l'occident, va ésser precedit pel disc amb el Crismó (Surede, 1020) o per la placa en forma de creu (Arles del Tec, 1046); a l'Occitània hi trobem plaques aïllades (Marcilhac, 1028) amb el Pantocràtor, com a Tolosa i Ripoll.



Els timpans esculpits en una sola composició sorgiren com una derivació d'aquests timpans en plaques.

A les terres gironines, concretament a Santa Maria de Besalú (1050), s'esculpí el primer timpà, com un conjunt, del món romànic. Possiblement, en va derivar el francès de Charlieu (1094) i el de la Catalunya nord de Cornellà de Conflent (1095). En aquests timpans, malgrat que ja s'arrodoneix el relleu, els accidents no són gaire més que incisions lineals.

En el timpà de Santa Maria hi ha esculpit el Pantocràtor<sup>2</sup> el qual per dificultats de poc relleu, sembla dempeus però que demostra estar assegut ja que li surt per ambdós costats un voluminós coixí. Un gran nimbe crucífer que munta per sobre les palmetes de l'arc, emmarca una testa grossa ben pentinada i amb barba. La túnica és d'escot rodó amb sanefa ornada i un inici de clavi. El mantell envolta el Crist amb plecs gairebé horitzontals sobre el pit, i penja per sobre les espatlles. Els plecs de les cames són longitudinals, i acaben amb sanefa igual que la túnica. Tots els plecs són convencionals, amples i poc profunds. Els peus, nus, es recolzen sobre l'extradòs de la llinda.

El Tetramorfos<sup>3</sup> es reparteix per la resta del timpà. Les figures tenen un gran moviment, que junt amb els folgats abillaments de l'àngel i Crist, denoten per part de l'artista una preocupació constant de trencar el hieratisme bizantí.

En aquest monument es veu clarament una gran influència rossellonesa, i no com una obra importada sinó amb una intervenció "in situ" d'un artista procedent de l'altra banda dels Pirineus. Ho confirma l'estreta relació d'aquest timpà amb el claustre de Sant Ponç de Tomiers.



Aquest timpà constitueix una magnífica peça capdavantera de l'escultura romànica posterior.

1.- Aquest timpà del segle XI degué ornar la portada de la segona església dedicada a Maria, després de la petita del castell i anterior a la del segle XII.

2.- Pantocràtor significa “tot poderós” o be més exactament “que ho te o ho domina tot”. Aquest epítet va ser aplicat a Déu Pare en el símbol de la fe i també a les representacions de Crist com a Senyor de l’Univers, típiques de l’art bizantí. L’apel·latiu de Pantocràtor és emprat pels estudiosos de l’art romànic des de principis del segle XX. Avui encara coexisteix amb el de “Maiestas Domini” o Crist en Majestat, sobretot en un intent de diferenciar aquesta figura de les imatges de talla dels Crist vestits anomenats Majestats.

La imatge teofànica del Crist en Majestat va aparèixer en la iconografia cristiana molt més aviat que el Crist a la creu, atès que aquesta representació naturalista del suplici va tardar segles a admetre’s.

3.- Tetramorf. Al voltant del Pantocràtor queden uns espais anomenats petxines o carcanyols. En aquests espais, els artistes medievals representaren els quatre vivents que no eren res més que la transcripció gràfica, més o menys fidel, de la visió apocalíptica. Els quatre vivents són els lloadors, segons Sant Joan, de la glòria del qui viu pels segles dels segles. La iconografia dels vivents en la grafia dels personatges bíblics d’Ezequiel (1, 5-14) i Joan (4, 6-8) en els quals es parla de l’aparició a l’entorn de la “Maiestas Domini” de quatre personatges relacionats amb l’home, el brau, el lleó i l’àngula (Tetramorf) segons els quals cada Evangelista hauria remarcat un aspecte de la vida de Crist.



## ACTIVITATS DEL TRIMESTRE ANTERIOR

Aquest tercer trimestre de l'any ha estat mogut intel·lectualment. Vàrem celebrar l'onzè Seminari sobre Art Romànic els dies 11, 12 i 13 de juliol. L'Ajuntament, sense escatimant esforços, organitzà un cicle de conferències, donades per especialistes qualificats, per commemorar el mil·lenari de l'església abacial de Sant Pere de Besalú, i les tres conferències del nostre Seminari varen omplir un buit que sobre aquest tema podia haver quedat. Els temes, prou interessants, foren sobre "La participació de la vila de Besalú en les Corts Catalanes", "La desamortització de Sant Pere", i "La incidència de Besalú en el pelegrinatge medieval". Aquestes foren impartides pel Dr. Joan Cabestany i Fort, per la Dra. Imma Mir del Pozo i pel Dr. Noguera Massa, respectivament. En posteriors circulars farem un resum dels temes.

El dia 26 de juliol anàrem al monestir de Poblet, on ens va fer de guia el pare Agustí Altisent. La visita al monestir va ser molt amena i didàctica. Dinàrem a Montblanc i en acabar ens recollir una guia local que ens va fer de cicerone per la població. Més tard visitàrem una bodega de vi local. Per un problema d'horaris amb l'autocar haguérem d'avançar l'hora de la sortida. Lamentem les molèsties que vam ocasionar.



El 25 d'agost férem la tradicional excursió amb 4x4 per l'Alta Garrotxa. Aquest cop sortirem del parador de Castellfollit de la Roca en direcció a la vall del Bac, giràrem per Llongarriu enfilant cap el Capsacosta i Sant Pau de Segúries. Llavors agafàrem la pista de Resclusanys i Beget. Abans de dinar visitàrem Sant Cristòfor de Beget i a la tarda anàrem a visitar Sant Feliu de Rocabruna i el castell del mateix poble.



Pel dia 20 de setembre estava anunciada una sortida amb autocar a Fontfreda i La Grassa, dissortadament l'hem hagut d'ajornar fins el proper mes.

## ACTIVITATS D'AQUEST TRIMESTRE

### OCTUBRE

#### **Dia 11**, matinal

Visitarem els castells de Beuda i Dosquers. Sortida a les 9 del matí de davant les escoles de Besalú.

#### **Dia 19**, 45è aniversari de la fundació d'Amics de Besalú.

A les 7 de la tarda a la Sala Gòtica de la Cúria Reial, presentació del 1er volum de les comunicacions de la IX Assemblea d'Estudis celebrada a Camprodon. La presentació anirà a càrrec del Sr. Bartomeu Guix.

### NOVEMBRE

#### **Dia 15**, anada als monestirs de Fontfreda i La Grassa amb autocar

Sortida d'Olot a 2/4 de 8 del matí de davant la gasolinera Petrocat (polígon industrial Pla de Baix), i a les 8 de la parada de la Teisa de Besalú.

#### **Dia 29**, Assemblea General

A les 7 de la tarda en segona convocatòria a la Sala Gòtica de la Cúria Reial de Besalú. Hi haurà una conferència a càrrec del Sr. Miquel Àngel Fumanal.

---

Amics de Besalú i el seu comtat

Palau Cúria reial

17859 Besalú

---